

Om påvirkningen af dansk ordforråd fra andre sprog.

Deltagere: Philip Diderichsen, videnskabelig medarbejder, ph.d., Margrethe Heidemann Andersen, seniorforsker, ph.d., Pia Jarvad, seniorforsker, cand.mag. (projektleder), Jørgen Nørby Jensen, seniorkonsulent, cand.mag., Jørgen Schack, seniorforsker, cand.mag., alle Dansk Sprogævn.

Projektets formål

I dette projekt vil vi beskrive den påvirkning af ordforrådet som det danske sprog er udsat for i kontakten med den omgivende verdens forskellige sprog. Påvirkningen er især fra det engelske sprog som fungerer som et fælles lingua franca i den vesteuropæiske del af verden. I dag kan man yderligere forvente at fjernere sprog som kinesisk, urdu og arabisk får en stadig større rolle som resultat af øget oversøisk handel, indvandring og turisme. Påvirkningen sker på alle sprogets niveauer, men her er fokus på skriftsproget, og her koncentrerer vi os om:

- 1) hyppighed af lån fra andre sprog
- 2) tilpasning af lån til dansk sprogs struktur på det ortografiske og bøjningsmæssige plan.

Formålet med hyppighedsundersøgelserne er dels at give en status for den fremmede påvirkning af dansk sprog, dels at sammenligne resultaterne med tidligere undersøgelser for at udsige i hvilken retning påvirkningerne går. Der er ikke tidligere foretaget tilbundsående undersøgelser indenfor dette område hvor flere metoder benyttes, og hvor resultaterne kan sammenlignes med tidligere resultater. Projektet tilrettelægges så det bliver muligt at sammenligne resultaterne med de resultater som et omfattende nordisk projekt, Moderne Importord i Norden (Sandøy 2002, 2009, Jarvad 2009) hvor omkring 30 forskere fra de nordiske lande deltog. I dette projekt blev der tilvejebragt resultater for bl.a. (1) og (2) for årene 1975 og 2000. I den danske del af projektet er de vigtigste resultater at langt størstedelen af de ord vi låner fra andre sprog, stammer fra engelsk, og at mængden af lån fra engelsk er steget til det tredobbelte fra 1975 til 2000. Det drejer sig yderligere om en sammenligning med frekvensen af fremmede ord i det centrale leksikalske ordforråd. Det centrale leksikalske ordforråd er beskrevet i en disputats (Ruus 1995) hvis materiale er fra begyndelsen af 1970'erne.

Formålet med undersøgelsen af tilpasningen er ligeledes todelt: dels at give en status for den aktuelle måde at tilpasse lån på, dels at sammenligne de dele som er parallelle med statussen som den fremgår af det nordiske projekt (Jarvad 2007, Heidemann Andersen og Rathje 2007, Heidemann Andersen og Jarvad 2008). Undersøgelsen vil give svar på hvilke tilpasningsstrategier der gøres brug af, og om strategierne har ændret sig i perioden fra 1975 til i dag.

1) Graden af påvirkning fra andre sprog

Projektet vil give svar på spørgsmålet om hvorvidt påvirkningen fra andre sprog er kraftigere i dag end tidligere, og om der sker en ændring i hvilke sprog der øger eller mindsker deres påvirkning. Mange undersøgelser af fremmedord koncentrerer sig udelukkende om lån fra engelsk. I denne undersøgelse er også ord fra andre sprog taget med. Selvom vi ved at flertallet af lånene efter 2. verdenskrig kommer fra engelsk (Selback og Sandøy 2006), er det alligevel interessant at sætte tal på både hvor stor en del af lånemasse der er fra engelsk og hvor stor en del af lånemassen der er fra andre sprog – og især om andelen forandrer sig fra 1975, 2000 og 2015, altså i løbet af de sidste 40 år.

Projektets hyppighedsundersøgelse er nyskabende. For første gang sammenholdes data fra forskellige typer af hyppighedsundersøgelser (leksikalsk hyppighed, hyppighed i den centrale leksikalske norm og hyppighed i løbende tekst) og resultater for hyppighedsundersøgelser i dag kan sammenlignes med tidligere undersøgelser. Dette er også i international sammenhæng nyskabende, så vidt vides, findes der ikke tilsvarende undersøgelser for andre sprog.

Den leksikalske hyppighed (A) er antallet af fremmedord i forhold til hele ordforrådet eller i det nytilkomne ordforråd, fx målt i ordbøger som Retskrivningsordbogen og Nye ord i dansk 1955 til i dag. Markering af ord indlånt i nyere tid fra fremmede sprog skal gøres manuelt på stikprøvebasis i Retskrivningsordbogen. Nye ord i dansk rummer nyere ord (dvs. efter 1955). Ordene er markeret med *fra, efter, jf. + lånesprog* i den eksisterende base, og de kan udfindes automatisk og sættes i forhold til resten af de nye ord i perioden, fx er der 750 engelske ord ift. 1869 ord i alt i perioden 1995-2015 (40 %). Korpusset kan genbruges i andre dele af projektet.

Ved *hyppighed i kerneordforrådet (B)* (Ruus 1995, Schack 2006) forstås hyppigheden af fremmedord i den centrale leksikalske norm. Ved hyppighed i den centrale leksikalske norm i (B) som det nuværende projekt skal sammenligne sig med, er længden af de excerperede tekster korte, men mange, og de er udvalgt efter et kriterium om ”hyppigt læste tekster” og fra flere genrer (Maegaard og Ruus 1978). I (B) bevirker kriteriet ”hyppigt læste tekster” at teksterne – og dermed fremmedordene – er både nye og gamle. Schack (Schack 2006) optæller at der kun er 136 kernefremmedord, heraf kun 4 nyere fremmedord (dvs. efter 1920) af de i alt 1036 kerneord. Det er nødvendigt at etablere et nutidigt, opmærket korpus, som er udvalgt efter samme kriterier, til brug for sammenligningen. Korpusset skal genbruges til undersøgelserne af tilpasningen af fremmedord til dansk sprogs struktur og brugen af afløsningsord.

Ordhyppighed i løbende tekst (C) er en tredje måde at måle hyppigheden på af fremmedord i det levende, skriftlige sprog (jf. Selback og Sandøy 2006) hvor det vilkårlige, enkelte fremmedord måles i forhold til alle ordene i den givne tekst. Hyppighed af fremmedord i løbende tekst i aviser er i det daværende nordiske projekt for 1975 - 2000 på kun 0,84 % fremmedord. Teksterne fra aviserne repræsenterer flere genrer, herunder annoncer som ikke sjældent har været udeladt i andre hyppighedsundersøgelser (fx Bergenholz 1992). Det er nødvendigt at etablere et opmærket korpus til dette formål. Korpusset skal genbruges i undersøgelserne af tilpasningen af fremmedord til dansk sprogs struktur, herunder brugen af afløsningsord. Det er et mål for projektet at notere kontekstuelle og pragmatiske oplysninger, og derfor skal avisteksterne i (C) og de hyppigt læste tekster i (B) opmærkes med emneområde og genre udover kilde, dato mv. Det vil være interessant at vide om der er specielle emneområder hvor særlige sprog dominerer, fx om

management- og it-emneområderne stadig er særligt domineret af engelsk således som det fremgår af det nordiske projekt. Andelen af engelske lån var særligt fremtrædende i annoncetekster i 1975 og 2000 i forhold til de redaktionelle tekster, og projektet vil undersøge om denne udvikling er fortsat. Andre sprog som fx arabisk og urdu er sparsomt repræsenteret i 1975 og 2000, og det vil være interessant at se om disse sprogs andele er øget. Desuden noteres ordet alder, lånesprog og lingvistiske oplysninger som fx direkte lån, oversættelseslån, hybrid. Excerptingen af fremmedordene skal ske manuelt. Fremmedordene registreres i et databaseprogram.

Anvendelse af tre forskellige målemetoder er nødvendig for at kunne belyse hvordan fremmedordene etablerer sig i ordforrådet: Den leksikalske hyppighed belyser variationen af fremmedord og hvilke typer af fremmedord der lånes; hyppighed i kerneordforrådet kan vise om de udenlandske ord trænger ind i det mest centrale af det danske ordforråd; mens ordhyppighed i løbende tekst viser fremmedordenes relative frekvens i store tekstmængde.

2) Tilpasning af fremmedord til dansk sprogs struktur

Projektet vil vise det danske sprogs evne til adaptation (fuldstændig tilpasning til dansk sprog og struktur, fx *nørd* af *nerd*), akkomodation (delvis tilpasning hvor enkelte træk fra dansk sprogs struktur erstatter tilsvarende træk i fremmedordet, fx *snoozede* hvor dansk datidsmærke erstatter den engelske) og resistens (ingen tilpasning, fx *phishing*). Vi kan dermed give svar på om fænomenet lokalisering er blevet mere udbredt i dag ved at sprogbrugerne i større grad tilpasser lån til dansk sprogstruktur og skaber flere afløsningsord.

Formålet med at undersøge forholdet mellem afløsningsord og lån er at give svar på hvor hyppigt eller sjældent et lån benyttes sammenlignet med et tilsvarende hjemligt ord eller et tilsvarende gammelt velindarbejdet ord. Denne undersøgelse har sin parallel i det nordiske projekt (Kvaran 2007), og en nutidig status kan jävnføres med denne med tanke på at kortlægge de danske sprogbrugerens evne til adaptation eller resistens over for fremmed ordstof. Det er også et mål at analysere hvilke egenskaber der karakteriserer det succesfulde afløsningsord. Den fuldt gennemførte tilpasning af lån til dansk sker ved afløsningsord (*home page* → *hjemmeside*), men mellemformer er almindelige (*hair spray* → *hårspray*).

I det nordiske projekt blev den kvantitative del af undersøgelsen ikke gennemført, og vi mangler derfor empiriske undersøgelser af hvilke faktorer der i praksis har indflydelse på om et afløsningsord slår igennem eller ej. Traditionelt regnes det danske sprogsamfund som værende antipuristisk (Lund 1991, Brodersen 2003), men i sammenligningen af de nordiske sprog i det nordiske projekt kommer dansk før både norsk og svensk i henseende til graden af purisme (Jarvad 1996, Selback og Sandøy 2006). Opgaven for denne del af det samlede projekt er at indsamle et korpus af afløsningsord og dernæst analysere dels ordenes sproglige struktur, dels de omstændigheder under hvilke de er blevet introduceret. Endelig vil der være behov for en analyse af afløsningsordenes semantik.

Der har tidligere været givet anvisninger på kriterier for det vellykkede afløsningsord (fx H.C. Ørsted 1814 som skriver at det ikke må være for langt og ikke må give problemer mht. udtale, skrivemåde og bøjning, at det skal være semantisk gennemskueligt, jf. også Jarvad 1995, Hansen og Lund 1994, Jarvad 2003). Dertil kommer at det ikke må være et homonym til et allerede

eksisterende ord, og at det ikke må vække forkerter associationer (Graedler og Johansson 2002). Lånets struktur har betydning for om det oversættes: Er det langt, og volder det problemer mht. bøjning, udtale og ortografi, afløses det ofte af et dansk ord, fx *hvalsafari* for *whalewatching*, mens fx simpleksord oftere overtages direkte, fx *rock*, *fuck*. (Hansen 1999, Bønlykke 2001, Jarvad 2014). Det vil være af stor interesse om man gennem dette projektet kan identificere situationer hvor de succesrige afløsningsord er dukket op for første gang, for derved at kunne pege på hvordan man introducerer og etablerer et godt afløsningsord.

Mange af de afløsningsord vi har fået i dansk gennem tiden, lever et parallelliv med fremmedordene. Det gælder fx ordparret *guide/turistfører* hvor *guide* bruges i almensproget, mens *turistfører* bruges i erhvervsmæssige sammenhænge (Jarvad 2014: 195). Andre gange sker en forskydning i brugen således at det betydningsområde som et eksisterende ord og et nyt fremmedord deler, indsnævres. Fx bruges *handle* i dag primært om det at købe dagligvarer, mens *shoppe* især bruges om det mere lystbetonede og impulsive køb af fx tøj og sko (Heidemann Andersen under udgivelse).

Hybridord, som består af én del fremmedord og én del hjemligt ord, kan repræsentere en overgangsform mellem afløsningsord og fremmedord (Omdal 2008). Især når sidsteleddet er dansk, kan ordet ubesværet bøjes og afledes på dansk, fx *backinggruppe* < *backing group*, *speedbåd* < *speedboat*. Vi ønsker at eftervise om denne type er en overgangstype, eller om den forbliver som et fast leksem i sproget. Det er vigtigt for forståelsen af mekanismerne for adaptation.

Særskrivning af danske sammensætninger i stedet for sammenskrivning, fx *fad øl* for *fadøl*, anses af mange for at være en engelskpåvirkning. Nyere undersøgelser viser dog at der er andre årsager (Heidemann Andersen 2011, Heidemann Andersen og Diderichsen 2011). I vores fremmedordsmateriale vil vi undersøge frekvensen af særskrivning og sammenskrivning set i forhold til et alment dansk materiale.

Ord af udenlandsk herkomst tilpasser sig til det danske sprogsystem på forskellige måder. Her vil vi fokusere på tilpasningen af fremmedordene indenfor afledning og bøjning. Ved lån af verber kan det tilsvarende substantiv afledes med *-(n)ing*, fx *gribe* – *gribning*. Det skal undersøges om indlånte verber som *pitche* 'overbevise om fordelene ved', *swipe* 'bevæge en finger hen over en trykfølsom skærm', afledes med *-ing* som på engelsk, eller om de tilpasses med *-ning* som på dansk. Flertalsbøjning og bestemthedsbøjning af substantiver, fx: *tweet: tweeten* – *tweeter/tweets*, *rawfood* – *rawfooder/rawfoods* er et andet undersøgelsesområde sammen med spørgsmålet om hvilket køn ord som *popcake*, *rub* 'krydderi', *streetart* lægger sig fast på i dansk sprogbrug.

Endnu et område er flertalsbøjning og neutrumsbøjning af adjektiver: *fancy* (*fancyt*, *fancye?*), *clean* (*cleant*, *cleane?*). Særskrivningen og afledning- og bøjningsområdet er undersøgt for sprogsituationen i 1975 og i 2000 (Omdal og Sandøy 2008, Jarvad og Sandøy 2007), og en undersøgelse for 2016 vil give et billede af de udviklinger der er for det danske sprog.

Med de skitserede undersøgelser vil man for første gang få et kvantitativt og kvalitativt indblik i udviklingen i det danske ordforråd i nyere tid. Det vil blive muligt i langt højere grad end før at påvise eventuelle forandringer og dokumentere hvordan sprogbrugerne er i stand til at gøre fremmedord danske ved at tilpasse dem til dansk sprogstruktur.

Litteratur

Bergenholtz, Henning (1992): *Dansk frekvensordbog baseret på danske romaner, ugeblade og aviser 1987-1990*, Gads forlag 1992.

Brodersen, Randi (2003): Purismen i Danmark – en succes? I: Sandøy, Helge, Randi Brodersen &

Endre Brunstad (red.): *Purt og reint. Om purisme i dei nordiske språk*. Høgskulen i Volda. 111-146.

Bønlykke Olsen, Katrine (2001): *Kan vi skippe morfologiske aliens cleancut? – En undersøgelse af engelske importords integration i det danske bøjningssystem*. Specialeafhandling. Københavns Universitet.

Diderichsen, Philip, Christensen, Sune Just og Schack, Jørgen (2015, 10. december). Ranking corpus texts by spelling error rate. Poster på *Workshop on Corpus-Based Research in the Humanities*. Polen, Warszawa.

Diderichsen, Philip & Schack, Jørgen (2015). Jagten på den gode og sikre sprogbruger. *Nyt fra Sprognævnet*, (3), s. 1-8.

Graedler, Anneline og Stig Johansson (2002): *Rocka, hipt og snacksy. Om engelsk i norsk språk og samfunn*. HøyskoleForlaget.

Hansen, Erik og Jørn Lund (1994): *Kulturens gesandter. Fremmedordene i dansk*. Munksgaard.

Hansen, Erik (1999): Det gode afløsningsord. I: Davidsen-Nielsen, Niels, Erik Hansen & Pia Jarvad: *Engelsk eller ikke engelsk? That is the question*. Dansk Sprognævns skrifter 28. Gyldendal. 91-102.

Hansen, Erik (1999): Det gode afløsningsord. I: Davidsen-Nielsen, Niels, Erik Hansen & Pia Jarvad: *Engelsk eller ikke engelsk? That is the question*. Dansk Sprognævns skrifter 28. Gyldendal. 91-102.

Heidemann Andersen, Margrethe (2004): *Engelsk i dansk. Sprogholdninger i Danmark. Helt vildt sjovt eller wannabeagtigt og ejendomsæglerkækt?* Dansk Sprognævns skrifter 33.

Heidemann Andersen, Margrethe og Marianne Rathje (2007): Siger danskerne et fancy eller et fancyt bælte? Tilpasning af importord i dansk talesprog. I: Jarvad, Pia og Helge Sandøy (red.): *Stuntman og andre importord i Norden. Om udtale og bøjning*. Novus Forlag. Oslo., s. 103-123.

Heidemann Andersen, Margrethe og Pia Jarvad (2008): Tilpasning af engelske importord i dansk skriftsprog. I: Helge Omdal og Helge Sandøy (red.): *Nasjonal eller internasjonal skrivemåte? Om importord i seks språksamfunn*. Bind 7 i serien Moderne importord i språka i Norden. Novus

forlag, Oslo s. 105-124.

Heidemann Andersen, Margrethe: Om at shoppe og handle. Under udgivelse.

Heidemann Andersen, Margrethe og Philip Diderichsen: Sjældne og sære sammensætninger : om særskrivninger og sammensætninger i moderne dansk. I: *NyS, nydanske studier & almen kommunikationsteori*, nr. 41 (2011).

Jarvad, Pia (1996): Elastikspring og mountainbike. Nypurisme i Norden? I: *Språket lever! Festskrift till Margareta Westman den 27 mars 1996*. s. 117-123. Stockholm.

Jarvad, Pia (2003): Opkomling, stenalder, nørd og regneark - om danske afløsningsord i nyordsdannelsen og deres gennemslagskraft. I: Helge Sandøy (red.): *Med "bil" i Norden i 100 år. Ordlaging og tilpassing av utalandske ord*. Bind 1 i serien Moderne importord i språka i Norden. Novus forlag, Oslo, s. 24-32

Jarvad, Pia, Margrethe Heidemann Andersen, Erik Hansen og Jørgen Schack (2004): Dansk fra skandinavismen til i dag. I: Sandøy, Helge og Østman, Jan-Ola (red.): *Det främmande i nordisk språkpolitik. Om normering av utländska ord*. Bind 2 i serien Moderne importord i språka i Norden. Novus Forlag, Oslo. s. 142-174.

Jarvad, Pia (2007): Afløsningsord i dansk. I: Kvaran, Gudrun (red.): *Udenlandske eller hjemlige ord? En undersøgelse af sprogene i Norden*. Moderne Importord i Språka i Norden. Bind 6. Novus Forlag. 77-104.

Jarvad, Pia og Helge Sandøy, red. (2008): *Stuntman og andre importord i Norden. Om udtale og bøjning*. Bind 7 i serien Moderne importord i språka i Norden. Novus forlag, Oslo. 221 s.

Jarvad, Pia (2008): Tilpasning af engelske ord i bøjning og udtale i de nordiske sprog. I: *Stuntman og andre importord i Norden. Om udtale og bøjning*. Bind 7 i serien Moderne importord i språka i Norden. Novus forlag, 2008. s. 9-26.

Jarvad, Pia (2009): Afløsningsord, tilpassede ord eller importord. Hvad vinder, og hvad skal sprogrøgten satse på? I: *Sprog i Norden 2009*, s. 121-140.

Jarvad, Pia (2014): *Spørg om sprog – 40 år i Sprognævnets tjeneste*. Dansk Sprognævns skrifter 44, 244 s.

Lov om Dansk Sprognævn 1997.

Lund, Jørn (1991): Statsstyring, markedsmekanismer og brugsbehov. I: *Sprog i Norden 1991*. s. 69-92.

Maegaard, Bente og Hanne Ruus (1978): DANWORD, hyppighedsundersøgelser i moderne dansk: Baggrund og materiale. I: *Danske Studier 1978*, s. 42-70.

Nye ord i dansk fra 1955 til i dag (<http://dsn.dk/noid>) af Margrethe Heidemann Andersen, Jørgen

Nørby Jensen, Pia Jarvad.

Omdal, Helge (2008): Bacon eller beiken? Tillpassing av moderne importord i norsk. I: Omdal, Helge og Helge Sandøy: *Nasjonal eller internasjonal skrivemåte?* Bind 8 i serien Moderne importord i språka i Norden. Novus forlag, s.77-101.

Retskrivningsordbogen (2012) Udgivet af Dansk Sprognævn.

Ruus, Hanne (1995): *Danske Kerneord. Centrale dele af den danske leksikalske norm*, bind 1-2. København.

Sandøy, Helge: Moderne importord i Norden. Ei gransking av bruk, normer og Språkhaldningar. I: *Sprog i Norden 2002*, s. 73-100. (URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>).

Schack, Jørgen (2006): Frekvens og proveniens. Om nyere fremmedord i det centrale danske ordforråd. I: *Vi skriver dig til. Festskrift til Vibeke Sandersen i anledning af 70 års-dagen*. Dansk Sprognævns skrifter 36, s. 161-169.

Selback, Bente og Helge Sandøy (2006): *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverkan i ordforrådet i sju språksamfunn*. Bind 3 i serien Moderne importord i språka i Norden. Novus forlag.

Ørsted, H.C. (1814): Tentamen nomenclaturæ chemicæ omnibus linguis Scandinavico-Germanicis communis, her refereret i oversættelse fra Niels Åge Nielsen: Sprogrenseren H.C. Ørsted, 1981, s. 18 og 19.